

1920–1946 РОКИ

Ірина Преловська

Володимир Мусійович Чехівський (1876–1937) – головний ідеолог УАПЦ (до 140-ої річниці з дня народження)

Iryna Prelovska

Vladimir Musiyovych Chekhivsky (1876–1937) – chief ideologist UAOC (to the 140th anniversary of his birth)

The article is devoted to the biography of one of the leaders of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930) Vladimir Musiyovych Chekhivsky (1876–1937). The main attention is paid to the problem of finding the documentary sources and the study of biographies of church leaders in Ukraine 19th–20th c., political repression in the USSR.

Keywords: documentary sources, Vladimir Musiyovych Chekhivsky, church leaders, Source, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930), political repression

Присвячено життєпису одного з діячів Української автокефальної православної церкви (1921–1930) Володимиру Мусійовичу Чехівському (1876–1937). Головну увагу звернуто на проблеми пошуку та вивчення джерел до вивчення біографій церковних діячів в Україні XIX–XX ст., політичних репресій в УРСР.

Ключові слова: документальні джерела, Володимир Мусійович Чехівський, церковні діячі, джерелознавство, Українська автокефальна православна церква (1921–1930), політичні репресії

Вивчення життєписів тих церковних діячів, які у 1920–1930-их рр. розбудовували Українську Автокефальну Православну Церкву і згодом стали жертвами комуністичного режиму одночасно і за своє українство і за приналежність до Церкви, на сьогодні є актуальною справою. За роки незалежності Української держави виник цілий напрям історіографії, який вивчає спадщину УАПЦ 1920–1930-их рр. Джерелами дослідження

слугують ті документальні матеріали з історії УАПЦ, які збереглися в українських архівах і є вже почасти опубліковані¹. Важливими є документальні матеріали, які вийшли друком в осередках української діаспори в Західній Німеччині, США і Канаді у післявоєнний період. Окремо слід згадати репресії проти діячів УАПЦ та дослідження архівно-кримінальних справ, які вже стали доступними дослідникам в Україні².

Володимир Мусійович Чехівський (19 липня 1876 р., с. Горохуватка Київського пов. Київської губ. (тепер – Кагарлицького району Київської обл.) – 3 листопада 1937 р. під Медвеж'єгорськом) – Благовісник УАПЦ, кандидат богослов'я по кафедрі церковної історії КДА, член Центральної Ради, а в 1918 – 1919 рр. голова і міністр закордонних справ УНР. Після 1921 р. був дорадником митрополита УАПЦ Василя Липківського, головою Ідеологічної комісії УАПЦ, організатором і викладачем Пастирських курсів УАПЦ, автором богословських та історичних праць. Через повну заборону в радянський період вивчати діяльність УАПЦ та інших «буржуазно-клерикальних націоналістичних організацій», факти з його біографії були практично невідомі. Тільки в українській діаспорі публікувалися деякі матеріали про діяльність В. Чехівського, а також публікувалися його твори³.

Разом з початком вивчення політичної історії України під новим кутом зору з 1990-их рр. з'являються дослідження про його політичну діяльність, починаються просопографічні студії⁴. Окремо слід звернути увагу на розвідки, які пов'язані з вивченням процесу «СВУ» та публікацією документів стосовно цієї справи⁵. Про церковну діяльність В. Чехівського опубліковано дослідження авторки цієї статті⁶.

Володимир Чехівський закінчив Київську духовну семінарію, а у 1900 р. – Київську духовну академію⁷. Його дипломна робота була присвячена вивченню діяльності Київського митрополита Гавриїла Банулеско-Бодоні (1799–1803), яку двічі вийшла друком – в часописі «Труди КДА» за 1904 р. та окремою книжкою у 1905 р.⁸

25 березня 1897 р. В.Чехівський вступив до організації «Українських соціал-демократів-драгоманівців». Організовував перші соціалістичні осередки в селах Київського повіту, розповсюджував соціал-демократичну, українську літературу. У 1900 р. працював вчителем у с. Янівка Київського повіту. З 1901 р. викладав у духовній семінарії м. Кам'янця-Подільського, був помічником інспектора.

Але його викладацька діяльність закінчилася скандалом – на завершення 1903–1904 навчального року було зроблено загальну фотографію семінарського курсу, де замість єпархіального архієрея, ректора семінарії та викладачів, в центрі фотографії 100-го ювілейного випуску семінарії заряджені національними ідеями з подачі молодого викладача учні умістили фото Володимира Чехівського, Тараса Шевченка та Миколи Костомарова. Після інспекції Св. Синоду на чолі з обер-прокурором Володимиром Саблером Чехівського у 1904 р. перевели з попередженням до Київської семінарії на посаду помічника інспектора⁹.

Організував молодіжні гуртки самоосвіти в м. Кам'янець-Подільському (1901–1903 рр.), а пізніше в м. Києві (1903–1905 рр.) та Одесі (1908–1917 рр.). З 1902 р. до 1904 р. – член Революційної української партії (РУП). З 1904 р. до 1919 р. – член ЦК Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП)¹⁰.

З 1904 р. працював у Київській духовній семінарії, звідки за революційну агітацію переведений у духовну школу м. Черкас. У 1905 р. в Черкасах організував групу УСДРП. У 1906 р. за «участь в українському національному русі» був заарештований і засуджений до 3-х років заслання на Вологодщину. 22 березня 1906 р., через декілька днів після арешту, відбулися вибори, на яких В. Чехівського обрали до І Державної думи Російської імперії. Але обрання В. Чехівського було скасоване через те, що у квітні 1906 р. наказом Святійшого Синоду його було переведено із Черкас (переведення було оформлене заднім числом – 5-м березня 1906 р.). Через це він втратив виборчий ценз як особа, яка не мешкала в Черкасах упродовж останнього року. На клопотання особливої робітничої делегації, що виїхала до Санкт-Петербурга, заслання було відмінено.

Відтак В. Чехівський переїхав до м. Києва, де займався партійною роботою та репетиторством. З 1908 р. до 1917 р. працював та мешкав в Одесі. Викладав у духовній семінарії, чоловічій та жіночій гімназіях, комерційному та технічному училищах.

В. Чехівський в Одесі редагував часопис «Українське слово». У 1913 р. він закінчив педагогічні курси при Новоросійському (Одеському) університеті. У березні 1917 р. очолив Одеський комітет УСДРП. Обраний членом Центральної Ради від соціал-демократичної фракції. У жовтні 1917 р. очолив Одеський революційний комітет, а в листопаді

був призначений політкомісаром м. Одеси. З квітня 1918 р. – «товариш міністра сповідань» у гетьманському уряді П. Скоропадського.

В уряді Директорії УНР В. Чехівський працював з 24 грудня 1918 р. до лютого 1919 р., де очолював Раду міністрів і Міністерство закордонних справ. 24 грудня Директорія на засіданні членів Директорії, Ради комісарів та міністрів і керуючих міністерствами проголосила себе верховною владою в Україні. Після приходу до влади уряду Директорії УНР у прихильників автокефалії з'явилась можливість впливати на події за допомогою державної влади, яка на відміну від попередніх урядів стала провадити більш рішучий курс на українізацію. Перебуваючи на посаді прем'єр-міністра в уряді Директорії УНР, Чехівський видав «Закон про віру», яким проголошувалася автокефалія Православної церкви в Україні¹¹

У лютому 1919 р. виїхав до Кам'янця-Подільського. У березні 1919 р. став на чолі Комітету охорони Республіки. Працював у Кам'янець-Подільському університеті та був одним з організаторів Кирило-Мефодіївського товариства. У 1920 р. у Вінницькому інституті народної освіти викладав всесвітню історію, історію України, історію культури та історію літератури. Отримав звання професора¹².

У Києві В. Чехівський включився до діяльності Всеукраїнської Православної Церковної Ради. У 1921 р. він займався влаштуванням україномовних Пастирських курсів для підготовки священників та благовісників УАПЦ, сам як мирянин займався благовісництвом – виголошував палкі проповіді в Софійському соборі, який став осередком Старокиївської парафії УАПЦ.

У своїй книзі митрополит УАПЦ Василь Липківський згадував про діяльність В. Чехівського так: «Сам В. Чехівський завжди виступав з промовами як в Софіївському Соборі, так і в інших Київських церквах, часто й виїжджав на благовістя. Але головна вага благовісницького відділу – це була підготовка благовісників і взагалі священників. При Софіївській парафії В. Чехівський заснував «Братство робітників слова». Тут він викладав у промовах Св. Письмо і викликав бажаючих на листівне і словесне викладання своїх думок»¹³.

Влаштування ВПЦР духовно-навчальних закладів у 1920 рр. є малодослідженою темою. За 1920-ті рр. збереглися тільки фрагментарні відомості про діяльність Пастирських курсів УАПЦ¹⁴. Протоколи нарад

лекторів свідчать, що у червні 1921 р. вирішувалися питання, пов'язані з організацією діяльності цих курсів. Нарада лекторів ухвалила розподіл лекцій та практичних занять між викладачами і В. Чехівський мав читати предмет «Філософія релігій». Урочисте відкриття з відправою молебну було заплановане на 3 липня 1921 р. Увечері того ж дня о 6 год. вечора в Івано-Богословському приділі храму Святої Софії Володимир Чехівський мав читати першу лекцію на тему завдання Пастирських курсів.

Важливою подією, яка суттєво вплинула на життя В. Чехівського, став Перший Всеукраїнський Собор УАПЦ, який відбувся в Києві 14–30 жовтня 1921 р. у соборі Святої Софії¹⁵. Без перебільшення можна твердити, що ідеологія народної церкви, ґрунтована на ідеях первісного християнства, перемогла на Соборі саме після доповідей В. Чехівського, якого було обрано до Президії Собору. Головною подією Собору була висвята Всеукраїнського митрополита Василя Липківського і утворення єпископату УАПЦ. За активну участь у діяльності Першого Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. В. Чехівського було обрано Благовісником УАПЦ і дорадником митрополита Василя Липківського. З 1921 р. (за іншими відомостями – з квітня 1922 р.) до 1924 р. він був членом президії ВПЦР і очолював Ідеологічну комісію УАПЦ.

В. Чехівський був головою Старокиївської парафіяльної ради УАПЦ при великому Софійському соборі м. Києва. Брав активну участь у парафіяльному житті, на його ініціативу на початку 1922 р. організовано «хор робітників слова» (читців та проповідників). У 1925 р. він відмовився від праці у президії ВПЦР, а також від посади благовісника.

17–30 жовтня 1927 р. В. Чехівський брав участь у діяльності Другого Всеукраїнського православного церковного Собору УАПЦ, на якому було обрано митрополитом Миколу Борецького. Восени 1928 р. він припинив церковну роботу через постанову ВПЦР від 3 вересня 1928 р., за якою йому було заборонено церковну діяльність в церквах Києва. Таке рішення обґрунтовувалося ВПЦР його незадовільним головуванням в раді Софійського собору, під час якого адміністративний відділ розпустив парафіяльну раду та п'ятидесятку.

Як розвивалася справа з відстороненням від митрополичого служіння Василя Липківського і яким чином В. Чехівський був втягнутий у її вирішення, можна бачити у матеріалах Другого Всеукраїнського Собору УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. у соборі Софії Київської¹⁶ 18 жовтня

1927 р. В. Чехівський читав доповідь «Сучасний стан релігії взагалі і християнства зокрема в світовому житті», але будучи обраним головою президії Собору майже в половині його засідань, саме він виявився причетним до справи усунення митрополита Василя Липківського від церковного життя.

Особливе місце у дослідженні ідеологічних підстав УАПЦ є апологетичні і полемічні праці В. Чехівського, зокрема «За церкву, Христову громаду, проти царства тьми». Ця праця є цінним джерелом для вивчення історії УАПЦ, оскільки це спроба богословського обґрунтування пресвітерської хіротонії митрополита Василя Липківського, а також ця праця може слугувати джерелом для вивчення не тільки зразків аргументації на користь відокремлення від Російської церкви, але й у справі вивчення розвитку української богослівської думки часів церковно-визвольних змагань в Україні 1917–1921 рр.

З метою ідеологічного обґрунтування позиції УАПЦ щодо законності пресвітерської хіротонії митрополита Василя Липківського він пише богословську працю «Основа визволення церкви від князівства тьми віку цього (Ефес. 6:10–13)»¹⁷. Скорочений варіант цієї праці було надруковано у часописі УАПЦ «Церква і Життя» за 1927–1928 рр. Оригінал повного машинописного тексту з авторськими правками і підписом зберігається в архіві серед рукописних та машинописних матеріалів редакції цього журналу. Деякі частини цієї праці він підписував своїм псевдонімом «Ілля Побратим» або «Ілля Братерський», інші – від руки чорнилом: «Вірний В. Чехівський». Окрім великої богословської праці, він створив дві проповідницькі відправи «Слово Хресне» і «Визволення»¹⁸.

Із справою розкидання листівок з ім'ям Симона Петлюри з хорів Софійського собору під час панахиди по Іванові Франкові в травні 1926 р. було пов'язане питання слідчого під час допиту після заарештування В. Чехівського 17 липня 1929 р. В. Чехівський відповів, що він «проти цієї справи тоді-ж протестував, про комітет вшанування Петлюри мені нічого не відомо і в ньому я участі не брав, бо ніколи, ні перше, ні тепер, я не співчував його політичній роботі і напрямку її»¹⁹. 18 липня про події 1926 р. він твердив те ж саме: «Про Комітет вшанування пам'яті Петлюри і про збір грошей на вшанування я довідався лише з допиту. Ніякої участі в комітеті не брав і грошей не збирав. Вшанування роботи Петлюри було й є для мене річчю супротивною і неприпустимою»²⁰.

Наприкінці 1920-их рр. починається інспірований більшовицькою державою масовий процес переходу від ідеологічної боротьби з релігією до прямих репресій. Розгортаючи масовий безбожницький рух, до якого активно і примусово залучались всі верстви населення – робітники, селяни, школярі, студенти, керівництво більшовицької партії переходить до більш рішучих дій з ліквідації осередків «темноти і забобонів», на практиці – до фізичного знищення носіїв «шкідливої ідеології».

До справи ліквідації УАПЦ спричинився також інспірований органами НКВС процес т. зв. «Спілки Визволення України». Головне звинувачення у «контрреволюційній діяльності» на цьому процесі було висунуто проти Володимира Чехівського як Благовісника УАПЦ. Звинувативши його у контрреволюційній та антирадянській діяльності, НКВС тим самим мала на меті розпочати процес проти всієї УАПЦ, її осередків та діячів в УСРР.

Ті, кому було доручено підготовку цього суду, напевно вважали, що для грандіозного політичного спектаклю, яким мав стати показовий процес «СВУ», вони обрали діячів, які найбільш повно уособлювали епоху національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1920 рр. і тому були небезпечними символами щойно знищеної Української Державності. УАПЦ судилося бути однією з перших національних Церков та інституцій, які були зліквідовані в цій шовіністичній кампанії.

Судовий процес над «учасниками «СВУ» тривав 42 дні в Харкові (9 березня – 19 квітня 1930 р.), в приміщенні оперного театру. Вирок у справі «СВУ» було оголошено 19 квітня 1930 р. Верховним Судом України. Спочатку 5 особам з 45 головним звинуваченим було виголошено присуд суду – розстріл, але потім вирок пом'якшили – до 10 років ув'язнення та позбавлення прав на 5 років.

В. Чехівському було інкриміновано використання «служителів УАПЦ й контрреволюційного куркульства» на «збірні пункти командного складу майбутнього повстання»²¹. 19 квітня 1930 р. постановою Верховного суду УСРР засуджений за ст.ст. 54-2, 54-3, 54-4, 54-8 та 54-11 КК УСРР до 10 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 5 років. За ст. 29, п. п. «а», «б» та «в» КК УСРР позбавлений активного та пасивного виборчого права, права обіймати державні посади, а також виборні посади у громадських організаціях²².

Перебуваючи з 1933 р. у Соловецькому таборі особливого призначення, він зміг переслати до Києва кілька листів до дружини – Олени Че-

хівської, в яких розповідав про таборове життя, бо ніяких послань іншого змісту пересилати на волю не дозволялось. Після останнього листа від 17 листопада 1937 р. від нього більше звісток не було. Отримані листи вона згодом на еміграції передала діячеві УАПЦ Федорові Бульбенку, а після його смерті їх було передано до архіву УВАН в Нью-Йорку²³.

В. Чехівський 9 жовтня 1937 р. постановою особливої трійки УНКВС Ленінградської області засуджений до розстрілу. Вирок було виконано 3 листопада 1937 р. під Медвеж'єгорськом. 11 серпня 1989 р. реабілітований²⁴.

Таким чином вивчення життєпису Володимира Мусійовича Чехівського дозволяє зробити кілька висновків. По-перше, він був одним з представників української молоді, вихідців зі священничих родин, який отримав вищу духовну освіту, але через соціал-демократичні переконання долучився до визвольного українського руху і став одним з його провідних діячів на початку ХХ ст.

По-друге, саме поєднання православного богослов'я з соціал-демократичною політичною теорією стало причиною того, що він у 1921 р., коли рух за автокефалію Православної Церкви в Україні трансформувався в Українську Автокефальну Православну Церкву на Першому Всеукраїнському Соборі УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р., став провідним ідеологом УАПЦ, автором історико-богословського обґрунтування пресвітерської хіротонії 23 жовтня 1921 р. митрополита УАПЦ Василя Липківського, а також низки апологетичних і полемічних богословських творів та публікацій.

По-третє, саме ці обставини невідворотно робили В. Чехівського одним з головних звинувачених на процесі «СВУ» у 1930 р., оскільки його насичена політична діяльність та величезний церковний доробок стали причиною переслідування, засудження і страти як людини, що уособлювала в собі кращі риси борця за Українську державність і автокефалію Української Православної Церкви.

¹ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Г. Михайліченко, Л. Пиливець, І. Преловська. – К.: Львів: Жовква, 1999. – 560 с.;

Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали, кн. 2 / Упорядники С. І. Білокінь, І. М. Преловська, І. М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с. [Серія «Джерела з історії Церкви в Україні»].

- ² Преловська І. М. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939): монографія. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2013. – 696 с.;
- Репресована УАПЦ. Політичні репресії проти священників Української автокефальної православної церкви (1919–1938). За документами Галузевого Державного архіву Служби безпеки України // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ / Упор. І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов. – К., 2005-2006. – № 1/2 (24/25). – Ч. 1. – 344 с.; № 1 /2 (26/27). – Ч. 2. – 335 с.
- Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927 – 1929 рр. / Упоряд.: В. М. Даниленко. – К.: Темпора, 2012. – 756 с.
- ³ Преловська І. М. Відправа Благовісника // Розбудова держави. – К., 1996. – Ч. 1 (42) – С. 45-51;
- Чехівський В. М.. За церкву, Христову громаду, проти царства тьми. – К.: Вид. В.П.Ц.Р., 1922. – 52 с.; Його ж. Вказ. назва. – Франкфурт/Майн, 1947. – 40 с.; Його ж. Вказ. назва. – Нью-Йорк, 1974. – 51 с.;
- Його ж. Досягнення Української Автокефальної Православної Церкви // Церква й Життя. Орган Української Автокефальної Православної Церкви. – Харків: Вид. Всеукраїнської Православної Церковної Ради. – 1927. – Ч. I. – С. 8-9;
- Його ж. Основа визволення церкви від князівства тьми віку цього (Ефес. 6: 10-13) // Церква й Життя (Орган Української Автокефальної Православної Церкви). – Харків: Вид. Всеукраїнської Православної Церковної Ради. – 1927. – Ч. I. – С. 84-96; Ч. 2-3. – С. 183-194; Ч. 4. – С. 268-272; Ч. 5. – С. 378-391; 1928. – Ч. 1 (6) – С. 6-13; Ч. 2 (7). – С. 109-121;
- Проповідницька відправа // Церква й Життя. – 1969. – № 5/74. – Вересень-жовтень. – Р. XIII. – С. 7-8; № 6/75. – Листопад–грудень. – С. 5-6.; № 1/76. – Січень–лютий. – Рік XIV. – С. 5-7;
- ⁴ Трембiцький А. Володимир Чехівський – державний і громадсько-просвітницький діяч (до 130-річчя з дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 8: Матеріали 4-го круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 184-204;
- Його ж. Освітньо-педагогічна діяльність Володимира Чехівського // Там само. – 2008. – Т. 12: Матеріали 8-го круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». – С. 312-333;
- Його ж. Володимир Чехівський – голова уряду Директорії // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.: Матеріали Всеукр. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 6-7 грудня 2007 р. / ред. кол.: Смолій В. А. (співголова), Завальнюк О. М. (співголова), Реєнт О.П. та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – С. 249-268;

Його ж. Український клуб у Кам'янці-Подільському – осередок суспільно-просвітницької та культурно-освітньої роботи (січень 1919 - грудень 1920 рр.) // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали Всеукр. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. / ред. кол. Смолій В.А., Верстюк В. Ф., Завальнюк О. М. та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіном, 2009. – С. 318-337.

- ⁵ Шаповал Ю. Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку із справою «Спілки визволення України» // Людина і світ. – 1996. – № 11/12. – С. 13-17;
 Антоненко-Давидович Б. СВУ: [Процес НКВС над Спілкою визволення України] / Комент. О. Кучерука // Неопалима купина. – 1994. – № 1. – С. 31-66;
 Антоненко-Давидович Б. Д. СВУ // Антоненко-Давидович Б. Д. Нашадки прадідів. – К., 1998. – С. 301-358;
 Болаболъченко А. СВУ – суд над переконаннями. – К.: УКСП «Кобза», 1994. – 113 с.: іл.;
 Документи про підготовку й проведення судового процесу над членами Спілки Визволення України / Підгот. до друку В. Пристайко та Ю. Шаповал // З арх. ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1995. – № 1/2. – С. 373-396;
 Кузьменко М. М. Процес СВУ за періодичною пресою України (1929-1933) // Арх. України. – 2002. – № 1/3. – С. 193-198;
 Опера СВУ – музика ГПУ: Спогади свідків / Передм., упоряд. та підгот. тексту Ю. Хорунжого. – Кам'янськ-Шахтинський: Станица, 1992. – 156 с.;
 Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілки Визволення України»: Невідомі док. і факти / Відп. ред. І. Ільєнко. – К.: Інтел, 1995. – 448 с.;
 Пристайко В., Шаповал Ю. Фарс з трагічним фіналом: (До 65-річчя процесу у справі «Спілки Визволення України») // З арх. ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1995. – № 1/2. – С. 190-198;
 Семенко Ю. Вороги СВУ з-під прапора комуністичної партії // Визвол. Шлях. – 1999. – Кн. 2. – С. 164-168;
 Сидоренко О., Болаболъченко А. Катарсис, або Ким і як було сфабриковано справу «Спілки Визволення України» // К. – 1994. – № 7. – С. 103-119; № 8/9. – С. 127-143.
- ⁶ Преловська І. М. Доля Благовісника // Старожитності. – К., 1995. – Ч. 5 – 6 (72-73). – С. 24-25;
 Її ж. Діяльність В. М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – Т. 2. – С. 295-321;
 Її ж. Слідчі справи братів Чехівських як нове джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921-1930 рр.) // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. Науковий і документальний журнал. – К.: Сфера 2003. – № 1 (20). – С. 258-277;

- Її ж. Володимир Мусійович Чехівський (1876-1937) – видатний діяч Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) // Матеріали XII Подільської історико-красознавчої конференції (22-23 листопада 2007 р.). – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 464-480;
- Ідеї раннього християнства (I-IV ст.) як основа для розбудови національної церкви в Україні (За матеріалами I Всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р.) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – Т. 1. – С. 321-342.
- ⁷ Важливо зазначити, що в самозізнанні Чехівський визначив 1897 р. як такий, коли він став соціалістом, причому поєднав «соціальну визвольну боротьбу з боротьбою за визволення церкви від використання її пануючими гнобительськими верствами» // ДА СБ України. □ – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. № 67098 ФП – Т. 45. – Арк. 87.
- ⁸ Чеховский В. Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799–1803 гг.) // Труды Киевской Духовной Академии – К. – 1904. – № 7. – С. 355-431; № 8. – С. 490-588; № 9 – С. 65–108; № 10. – С. 238-281;
Чеховский В. Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799-1803 г.г.) – К. 1905. – 2+306 с.
- ⁹ Українська мала енциклопедія / під ред. Є. Онацького. – Буенос-Айрес: Вид. накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1967. – Кн. XVI. – С. 2053-2054.
- ¹⁰ Бухарева І. В. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921 – 1939): біографічний довідник / Бухарева І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. – К.: Смолоскип, 2011. – С. 104-105.
- ¹¹ Трибуна. – К., 1919 (2 січня). – С. 1.
- ¹² Бухарева І. В. Репресовані діячі... – С. 106.
- ¹³ Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. – Вінніпег: Вид. накладом фундації І. Гришука, 1961. – С. 86.
- ¹⁴ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання К., 1998. – Т. ІУ Ч 1 (XX ст.). – С. 244; .
Преловська І. М. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви... – С. 288-304.
- ¹⁵ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд. Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ; Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.
- ¹⁶ Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. – 698 с □.
- ¹⁷ Преловська І. М. Діяльність В. М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як

богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – Т. 2. – С. 295-321;

Преловська І. М. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви... – С. 319-322.

- ¹⁸ Окреме дослідження цієї відправи з публікацією тексту див: Преловська І. М. Відправа Благівісника // Розбудова держави. – К., 1996. – Ч. 1 (42) – С. 45-51.
- ¹⁹ ГДА СБ України. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. № 67098 ФП. – Т. 45. – Арк. 6;
Преловська І. М. Комітети вшанування пам'яті Симона Петлюри в Україні та за кордоном // Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення. Матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри; м. Київ, 20 травня 2004 р. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 208-224.
- ²⁰ ГДА СБ України – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. № 67098 ФП. – Т. 45 – Арк. 8.
- ²¹ Винувальний висновок у справі контрреволюційної організації «Спілка визволення України» (за винуваченням С. Єфремова, В. Чехівського, А. Ніковського та ін.). – Держтрест «Харполіграф». Друга друкарня ім. В. Блакитного, Харків, вул. К. Лібкнехта, 13, 1930 р. – 229 с.
- ²² Бухарева І. В. Репресовані діячі... – С. 108.
- ²³ Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. І. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 503-528.
- ²⁴ Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937-1938 роках: В 2 т. – Т. 2. – 2-е вид., доopr. і доп. – К.: Сфера, 2003. – IV, 624 с.